

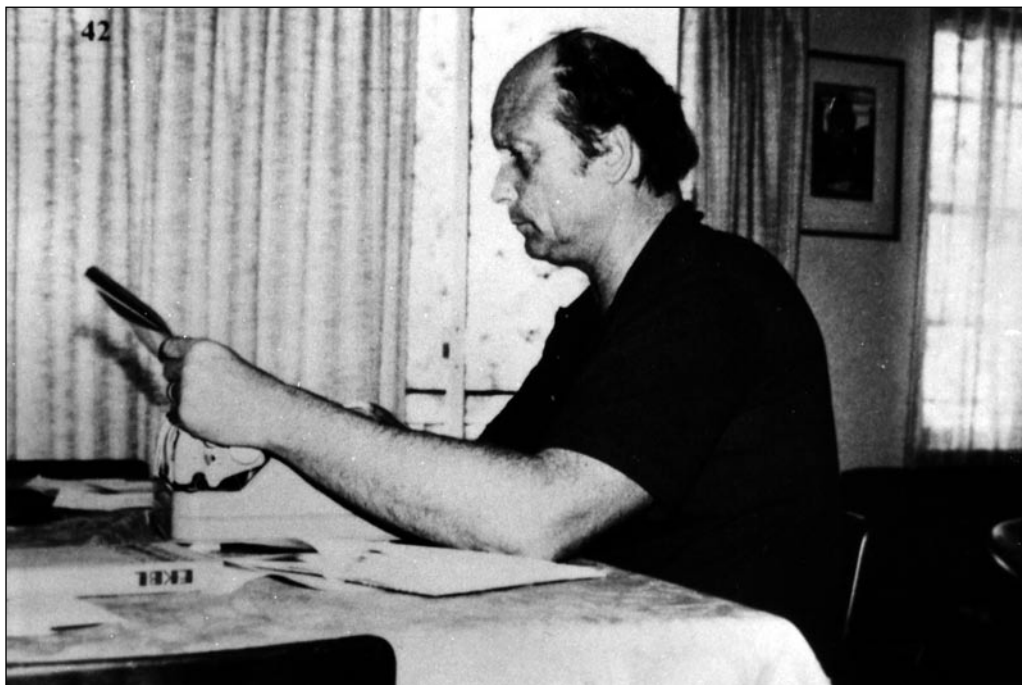
Mana tegijad ja taust. Hellar Grabbi viis kirja

Sirje Olesk

Kui 2012. aasta veebruaris jagati järjekordselt Eesti Vabariigi kultuuriauhindu, sai Hellar Grabbi (sündinud 1929 Tallinnas) ajakirja Mana kauaaegse toimetamise eest elutöö preemia. Taasiseseisvunud Eestis on Grabbi jõudnud avaldada kuus raamatut, millest üks, „Eestlaste maa”, kuulub sarja „Eesti mõttelugu”. Teised raamatud on osalt varasemate artiklite-esseeide ümbertrükid ja osalt mälestused, mis on kirjutatud kohati ilukirjandusliku sisendusega.

Siinse publikatsiooni jaoks materjali valides ongi lähtutud eeldusest, et Hellar Grabbi isikut ja tööd Eestis tuntakse. Tema esindas paguluses uut ja tegusat generatsiooni, neid noori inimesi, kes vaatasid suhetele kodumaaga sootuks teisiti kui eelmine põlvkond. Oma töö tõttu Washingtonis, USA Kongressi raamatukogus (1959–1967) tundis Grabbi Nõukogude Eesti olusid tavapagulasest paremini, muu hulgas ka seetõttu, et võis lugeda siinseid ajalehti. Oma käikudest kodumaale on Grabbi kirjutanud 2010. aastal välja antud raamatus „Seitse retke isamaale”.

1965. aastal, saanud Mana toimetajaks, sai Grabbi hakata järjekindlalt realiseerima oma suurt ideed: nägemust ühest ja ainukesest eesti kirjandusest. ENSV ajal oli see paguluses kindlasti ketserlik idee, mida toetasid peamiselt Grabbi eakaaslased, sama ajal kui vanem põlvkond selle põlgusega tagasi lükkas. Punaste poolt vallutatud ja rüvetatud Eestis ei saanud midagi tundmisväärtet olla, õige eesti kultuur sündis nende meelest paguluses ka veel siis, kui kirjanduse raskuskese 1960. aastate lõpuks juba väga selgelt kodumaa poole kaldus. See oligi aeg, kui Grabbi ise pagulasmaailmas jõuliselt esile astus ja kaasaegset Eesti kultuuri propageerima hakkas. Selle näiteks on ka allolevad viis Grabbi



Hellar Grabbi omas kodus 1979. aastal. EKLA, B-37-6368

kirja Eestisse, Jaan Kaplinskile, mis on valik suuremast kirjavahetusest aastatel 1965–1989, hoiul praegu Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis.

Pagulas kirjandus õitses Rootsis ja mujalgi peamiselt 1940.–1950. aastatel, kui Eestis ilmus väga vähe ilukirjandust. 1960. aastate jooksul, millal kirjandus Eestis hakkas mahult kasvama ja muutus lugejate jaoks hoopis huvitavamaks, hakati paguluses tajuma väsimust – lugejate huvi näis rauevat, uusi autoreid tuli juurde väga vähe, noored inimesed sulandusid üha enam asukohamaade kultuuriellu ja erimeelsused aktiivsete pagulasringkondade sees muutusid üha ilmsemaks. 1951. aastal oli Bernard Kangro Lundis asutanud kirjandusajakirja Tulimuld, mis kandis edasi sõjaeelse Loomingu vaimu ja traditsioone. Noorema põlve esindajad, kelle uusi mõtteid Tulimulla veergudel hästi avaldada ei tahtnud, asutasid 1957. aastal Rootsis ajakirja Mana. Selle toimetaja oli arst, luuletaja ja esseist Ivar Grünthal, keda toetasid noored kirjandusharrastajad Alur Reinans ja Ivo Iliste. 1964. aastast on ajakirja peatoimetajana (või pea- ja tegevtoimetajana) nimetatud juba Grünthali kõrval ka Grabbi nime. 1965. aasta lõpul viidigi ajakiri üle USA-sse, Grünthal jäi kõrvale ja Grabbist sai toimetaja kuni ajakirja lõpuni 1999. aastal. Senise ilmumise regulaarsuse Mana küll kaotas, kuid ajakirja iga number oli kuni Eesti taasiseseisvumiseni sündmus nii paguluses kui ka kodumaal, kus ajakiri, kuigi ametlikult keelatud, siiski üha laiemalt levis.

Allolev kirjavahetus peegeldab nn. kuldsete kuuekümnendate illusiooni ja nende piire. Jaan Kaplinski küsimuste kaudu (millele Grabbi vastab) näeme Eestis elavate noorte huvi maailmas toimuva vastu, millest küll midagi juba teatakse, aga see teadmine on iseloomulikult katkendlik. Ja maailmas juhtus sel ajal mõndagi, mida ka eesti pagulased võisid mõista-hinnata hoopis isemoodi. Grabbi hinnangud on kindlasti subjektiivsed, aga huvitavad just sellistena. On ju abstraktselt teada, et kõik rahvuslikud diasporaahiskonnad kannatavad suletuse ja omavaheliste intriigide all. Suurem hulk pagulas kirjanikke on rõhutanud, et lahkudes Eestist, valisid nad vabaduse. Kuidas sealt kaugemalt paistis kaotatud kodumaa, oli juba igäühe sügavalt isiklik tunne. Ja kuigi see erines muidugi isikuti, on siin võimalik teha ka üldistusi, kus põlvkondlikud erinevused paremini silma paistavad. Tagantjärele on Grabbi 1998. aastal retsensioonis Ants



Jaan Kaplinski Lõuna-Eesti murdeluule võistluse laureaadi-na Võrtsjärve kolhoosis 1970. a. EKLA, B-101-1285

Orase ja Ivar Ivaski kirjavahetuse väljaandele kirjeldanud tema meelest põhimõttelist vahet nende ja vanema põlvkonna vahel: „(vanema) põlvkonna viljakas töö ja kindlatele rööbastele seatud Eesti-elu katkes. Pagulusse minek oli traumaatiline. Viha seda põhjustanud ja Eesti vabaduse hävitanud kommunistlike vene okupantide ja nende kaasajooksikute vastu oli suur, mõneti isegi pimestav. [– – –] meile oli pagulus ühtlasi *Lehr- und Wanderjahre*, õppereis laia maailma. Meie tahtsime näha ja nägimegi läbi jumalatehmaruse süte ja suitsu Eesti uuestisünni tärkamist.”²

Grabbi ei tahtnud olla ainult Eesti uuestisünni kauge tunnistaja, ta tahtis seda näha ka lähemalt, veel enam – ta tahtis selles ka ise kaasas olla. Grabbi soov olla angažeeritud, tema „engage hingelaad”, nagu ta ise seda väljendab, on selleaegses paguluses selgelt eesmärgipärane ja sellisena pigem erandlik, sest 1960. aastatel paistis valitsev riigikord kodumaal siiski nii püsiv, et väljas pühenduti senise vabadusvõitluse asemel üha rohkem oma erialalisele tööle, eriti tegid seda nooremad inimesed, kellele kohanemine uues ühiskonnas oli olnud kergem.

¹ H. Grabbi. Ühe kirjasõpruse tõus ja langus. – Vikerraar 1998, nr. 10/11, lk. 179.

1. kiri

24. mai, 1965

Tere,

Su mõlemad kirjad saabusid ühekorraga, nii et ära muret tunne, et esimene neist puuduliku aadressi tõttu ekslema läks. Mai esimestel päevadel saabus ka Su postkaart, milles Saareste kättesaamist teatad.² Kommenteerida oleks Su huvitavaid kirju palju, kuid kirjapaberi kasutamine selleks on lootusetu, kiri tuleks liiga pikk ja konkreetne. [– – –]

Ütled, et Sa pole sugugi rahul oma „luulekrantsikesega”.³ Vaatan, et oled koos oma huviga orientalistika vastu ka hiina viisakuse selgeks õppind. Ilma hiina viisakuseta, ilma eesti tagasihoidlikkusest ja ilma ameerika reklaamiplärinata ütlen Sinu vastu, et selle koguga astusid kindlalt P. E. Rummo, M. Traadi ja A. Suumani kõrvale neljanda uue värske talendina, mis kuradi sõnu ma siin tarvitan, mitte talendina, vaid luuletajana, kes oma talendid juba väärtusena rahva sekka viinud on. Kuna kavatsen ka Sinu luulet ühes kirjutuses peatselt puudutada ja selle Sulle siis saata, siis analüüsi jätan selleks ajaks.⁴ Ütlen vaid, et mulle eriti meeldisid järgmised: avaluuletus, Tõed (küll on tore luuletus! – kuna sa Lihavõttesaarel käisid?), Nurmenukk, Karjala rapsoodia, Du Fu'd lugedes, Merest (2. osa, kuna 1. ja 3. osa rikub ära Tursa sissetoomine), Laul elust ja surmast. Nüüd ka neist, mis ei meeldi ja miks. Näiteks see pikk „Maast, veest ja mitmest muust asjast”. Liiga palju lobisemist, asjade üleloomist, truismide targutamist, Krossilikku asjade mehhaanilist ütlugemist. „Viimne seanss” – see võib küll teil seal olla avangardistlik oma sürrealismis ja seega omal kohal ja vajalik luuletus (nagu umbes Kruus viitab S.&V.-s)⁵, et tabusid murda, kuid mulle tundub väga kuivana (vahemärkusena – gestaapo ei tulnud kunagi ees, ka mitte poliitiline SS, vaid sörkisid kui marutõbised koerad sõjaväe ja relva-SS-i järel) – jah ainult lõpuosa, sellest saadik kui „siis lõpeb film” annab nagu midagi huvitavat. „Tervitus tulevikku” – nagu veidi trafaretne. Teised luuletused langevad eelpool esitet kategooria vahepeale, kuid kõik neist on väärt avaldamist. „Tursk õlis” – hea satiir, kuid miks ei ole ses sees „Loomingus” varem ilmunud Tursa luuletust?⁶ See on minu arvates oma elupuuga parem kui see konservikarbi oma. Tugevam, reljeefsem, julgem, aga seejuures mitte sellise veidi ninatarga varjundiga kui „T. õlis”. Toredaid kohti on „Kahe sügise lauludes”. Baikali juba veidi puudutasin eelnevas kirjas – siin tuleb meelde Su hinnang Saare luuletustele, mis just kõige parem ei olnud.⁷ Kuule, aga Su hinnang Saare kohta „liiga palju seletamist” – see käib Su enda kohta täpselt. Ka Su paremates asjades on seletav, eepiline joon väga tugev. Ja mis selles nii halba on? Niikaua kui seletamine mehhaaniliseks-kuivaks ei lähe, kui poeesia ära ei kao. Nii hea luuletaja kui Krossi juures juhtub seda tihti, kahjuks. Kuid Kross on ikka teil seal kui suur jäälohkuja, kelle poolt lahti sõidetud teest nooremad avamerele purjetavad. Tema mõju on väga tugev, kohati näeb seda ka Sinu juures, rohkem näiteks Seppeli juures. Seppeli kogu, üldiselt tubli ja sümpaatne, viga on vast just selles, et tema on „aomaastiku põlvkonna” uue luulekeele liiga tüüpiline esindaja, oma näotüüp jääb

² Andrus Saareste „Eesti keele mõisteline sõnaraamat”, mis ilmus Rootsis vihikute kaupa aastatel 1958–1979.

³ Jaan Kaplinski esikkogu „Jäljed allikal”, Tallinn, 1965.

⁴ Grabbi artikkel „Aomaastiku põlvkond” kolmanda noorte autorite kasseti kohta ilmus ajakirjas Mana 1965, nr. 1/2

⁵ Oskar Kruus on oma vastustes „Luuleankeedile” nimetanud seda luuletust, viidates, et see võib küll tunduda formalistlikuna, kuid „segipaisatud fraasid omavad suure energia”, mis tegevat luuletuse äärmiselt sugestiivseks. Vt. Sirp ja Vasar, nr. 14, 02.04.1965.

⁶ 1964. aastal ilmus Loomingus nr. 4 „Noorte luulet”, teiste seas ka J. K. luuletus „Mis kasu te sellest saate”, mis algab nii: „Seltsimees Tursk seisab kaardi ees...” (lk. 724).

⁷ Kaarel Saar, kelle kolm luuletust on ilmunud 1965. aasta Mana avanumbris. Grabbi on varem saatnud neid ja teisi nooremate pagulaseestlaste luuletusi Kaplinskile lugeda, viimase hinnang oli üsna kriitiline.

kahvatuks.⁸ Sinul, nagu Suumanil see aga kindlalt on. Ja mis sellest, et Remmelgas ütles kord (oli see intervjuus Noorte Hääles?), et tema sellest mõhkugi aru ei saa, miks Kaplinski luuletab.⁹ „Kerge on hukka mõista. Tarvis on mõista.”¹⁰ Üks naisisik, nimi ei tule praegu meelde, oli S.&V.-s ka Su luulet koos teiste kassetisoliijatega arvustanud.¹¹ Mõned mõtted on tal ju õiged, kuid üldiselt paistab, et temagi pole aru saanud, või kui on, siis ei kirjutanud sellest. Runneli väärtus seisab eelkõige muidugi ta omapärasel temaatikas ja maapoisilikus ütlemissiisis. Kas ehk võiks tema puhul Hendrik Adamsoni nime meenutada? Igal juhul tasus trükkida, tasus tal kirjutada. Kas aga Luike liiga vara lendu ei lastud? Annet tal on, kuid paar aastat oleks see anne veel vähemalt küpsema pidand. Ega siis esimesi luuletusi nii noore inimese juures kohe ei maksa trükkida, s. t. ajakirjades küll, kuid esikkogu jaoks jäävad nad nõrgaks, pealegi kui luuletaja ise iga aastaga neist üle astub.

Kui juba luulejutt libisema hakkas, siis tahaks kommenteerida S.&V.-st loetud uudist, et möödunud aasta väljapaistvaimaks luuletuseks auhinnati Vaarandi „Eesti mullad”.¹² Eks see luuletus ole ju päris hea, Vaarandi üks paremaid (kas „Vaalade elu” pole aga mitte tugevam!), kuid möödunud aastal ilmunud silmapaistvamad luuletused on ju kirjutanud P. E. Rummo ja mitte Vaarandi. Eriti kui Liivi nimeline luuleauhind anti. Rummo on eesti uus Liiv. „Me hoiame nõnda ühte” oleks pidand auhinna saama. „Jälle, jälle...” – see on ju Liiv ka. Või kui neile ehk teema pärast auhinda anda ei saanud, siis miks mitte „Hamleti laulud”?!

Hea, et mainisid mislaadi raamatuid soovid. Olen juba neid otsinud ja peatselt panen paki tee. Indiaanlastest muidugi ka. Küsid, kuidas läheb Native American Churchil. See pole enam keelatud ja seda usku praktiseerivad navajod on selle „vande” alt väljasaamise üle päris rõõmsad. Muidu aga käib indiaanlaste käsi Põhja-Ameerikas väga sitasti. Su mõtted selle metsade „vaimus ja tões” elu kohta on veidi hilinevad. Vaimu on ammu asendanud viin, tõe on asendand kapitalismi jätised (s.t. et ameerika kõrgest kapitalistlikust elustandardist on indiaanidel ainult jätised, on ka erandeid, kuid üldiselt ei käi nende käsi hästi). Nende niigi kokkusurutud reservatsioonide piiratakse suurkapitali ärimeeste pealekäämisel järjest, küll maavarade ekspluateerimise, küll tammide ehitamise ettekäanel. Pidevalt murtakse lepinguid, mis veel 19. saj. saadik jõus on. Alles äsja murti New Yorgi ühes põhjaosariigis oleva suuharuga George Washingtoni enda poolt sõlmitud leping ja nende maa ujutatakse üle paisjärvega. Ei aidanud isegi see, et New York Times, siinse maa mõjukaim ajaleht, tugevalt indiaanlaste lepingu säilitamise poolt välja astus. Progress on progress, eriti kui sellega koos äri käib. Ühinen Su kirjas esitatud mõtetega, et progress on pahatihti regress. Siiski – ajaloolist aega ignoreerides küll elada ei saa. Selles vaidlen vastu. Võibolla on mul liiga palju „aktivisti” ja „engage” hingelaadi, kuid me elame ajaloolises ajas, kas tahame või ei taha, ja miks mitte siis selle sarvist kinni haarata (kuigi tulemuseks on, et ise oled selili ja mitte ajahärg... kuid selili oleme ju kõik kord niikuinii, ka siis, kui me metsas kännu otsas istudes ajaloolist aega ignoreerides elame).

Kus indiaanlastel tulevikku on, on Kesk- ja Lõuna-Ameerikas. Kuskilt on meelde jäänud, et umbes 19 miljonit on seal neid, kellede emakeeleks on veel indiaani keeled. Kuid ka selles osas lööb su muidu nii toredaid kohti sisaldav luuletus „Neile, kes elavad” põhiliselt viltu. Indiaanlased mässavad seal küll, kuid nende aktiivne element on üle siirdunud hispaania keelele. Kuid Boliiviast ja osalt ka Peruu ja Ekuadori ning osalt isegi Mehhikot võib kutsuda indiaanlaste riikideks. Kuid kultuuriliselt-tsiivilisatsioonilt on need indiaanlased muutunud „kadakateks”. Siiski on tendentse, et

⁸ Kolmandas luulekassetis (1965) ilmusid peale Kaplinski debüütikogu veel Hando Runneli „Maa lapsed”, Ly Seppeli „Igal hommikul avan peo” ja Viivi Luige „Taevaste tuul”.

⁹ Intervjuu on ilmunud ajalehes Noorte Häälel 18. aprillil 1965. Lembit Remmelgas on noortest autoritest kõneldes öelnud Kaplinski luulekogu kohta: „...ühe aastaga ei jõua seda lahti mõtestada, kui seal üldse mingit mõtet sees on.” (lk. 3).

¹⁰ Grabbi tsiteerib siin Paul-Eerik Rummo luuletust „Mõistmisest”.

¹¹ Grabbi peab silmas Marju Lauristini retsensiooni „Viis visiitkaarti”. Vt. Sirp ja Vasar, 09.04.1965.

¹² 1965. aastal anti esimest korda välja Juhan Liivi luulepreemia, just Vaarandi luuletusele „Eesti mullad”.

siis kui rahvamasside elementaarvajadused kätte võidetakse, et siis hakatakse rohkem tähelepanu pöörama ka oma vanale keelele-kultuurile. Ei ole isegi võimatu teatav renessaans selles osas. Kuid karta on, et see tuleb rohkem „hobbyna”, umbes nii nagu praegu Iiri Vabariigis. Sa räägid selles luuletuses „ladiino” – tähenduses hispaanlane. Kuid ladiino tähendab poolindiaanlast, mestiitsi, seda vähemalt näiteks Guatemalas, ühes riigis kus indiaanlaste ja mestiitside (s.t. ladiinode!) enamus. Guatemala indiaanikeelne nimi on muide Quauhimallán, mis tähendab „metsade ala”. Ja just need ladiinod-mestiitsid on need, kes mõtlevad selliseid mõtteid nagu su poiss selles luuletuses. Ega puhtaid indiaanlasi pole palju enam järel isegi kesk- ja lõuna-ameerikas.

Mu poolt saadet „Mõistelise sõnaraamatu” anna muidugi edasi vastavalt oma heale äranägemisele, jah, miks mitte „Loomingu raamatukogule” nagu viimases kaardis mainid. Panen nüüd ülejäänud seni ilmunud vihud Sulle posti. See töö viiakse siin siiski lõpule, kuid võtab veel aega. Kas ehk „Loomingu R.” ei saaks mulle saata jooksvalt kõik ilmuvad raamatud? Oleksin väga tänulik. Lugesin kord S.&V.-s ülevaadet välismaa kirjanduse tõlkimise kohta, s.t. õigemini üht kriitilist sõnavõttu ja selle autoriks oli, kui mälu ei peta, Kurtina.¹³ Tal olid seal kahjuks eriti ameerika kirjanike osas andmed veidi sassis, eriti mis puutus nende generatsioonidesse liigitamisel. Ka Uno Laht ajas veidi segast juttu „Keeles ja kirjanduses” beat generationist rääkides.¹⁴ S.t. oli meeldiv lugeda, et Laht oli niigi hästi asjadega kursis ja et tal asja vastu huvi, kuid mitmed ta ütlemlised olid vildakad puhtfaktiliselt. Seda muidugi kogemata, nagu Kurtnagi juures. Näiteks T. S. Eliot ei ole nende eeskuju, vaid William Carlos Williams. Kümnekond tuntutamat sellesse „koolkonda” (kasutan seda parema sõna puudumisel) luuletajat just eriliselt toonitavad, et Eliot on üks „paha vaim”. Sellest võiks kirjutada palju, kuid mis ma ikka loran. Iseasi oleks, kui saaks klaasi viina (või kuremariini) juures istudes juttu ajada. Kuid mitte ei jõua kodumaa teed jalgade alla võtta. Pole raha. Te Inturisti hinnad on ju kohutavalt suured. Muidu võtaks naised-lapsed kaasa ja tuleks Tartu-Liina kaema. Romaanidest, mis Sulle ja Andresele¹⁵ olen saatnud, soovitan Sul eelkõige lugeda Bellow „Vihmakuningas Henderson”. Kuid oled seda lugedes esimesed viiskümmend lk. välja kannatanud ja koos peategelasega Aafrikasse jõud, siis olen kindel, et Sulle see raamat meeldib. Miks seda mitte eesti keelde tõlkida? Bellow väärib seda. Samuti peaks teil ilmuma midagi Fitzgeraldist. Näiteks „Õrn on öö” või „Great Gatsby”. Tõlgiks kasvõi ise, kui te mulle selle eest seal kodumaa sõidu ja olemise kinni taote. Kuid vaevalt, et sellist kombiinat annab teha. Võib juhtuda, et laulupeo ajal mõni mu tuttav külastab Eestit. Nii et ära kohku kui järsku telefonikõne saad, või midagi sellist. Kas Andres tuleb selleks ajaks tagasi?

Nüüd on veel vastamata Su küsimused seoses Managa ja Grünthaliga.¹⁶ Nende jaoks praegu ei jää aega. Olen üllatund, et oled vaid üht M. nr. näinud. Minu teada liikuvat neid Tallinnas rohkesti ringi, ka mahakirjutatud kujul. Grünthali luulekogusi ehk saad Rummo Sr. küsida?¹⁷ Ka viimast Mana. Mu aeg läheb praegu Mana elushoidmise peale, Mana on Rootsis suurtes raskustes ja seisma jäämas. Katsume teha praegu päästeaktsiooni Ameerikas. Lisan mõned Grünth. viimaseid asju. A. A.¹⁸ asjad tänuga käes.

Tervisi.
Hellar Grabbi

¹³ Grabbi mälu petab. Aleksander Kurtina artikkel „„Beats” ja anarhilise mässu kultus” on ilmunud ajakirjas Keel ja Kirjandus 1964, nr. 11, lk. 703–704.

¹⁴ U. Laht. „Vaimsed isad” ja „vaimud” ise. (USA kirjanikest-biitnikest). – Keel ja Kirjandus 1965, nr. 2, lk. 126–128.

¹⁵ Andres Ehin, kellega Grabbi samuti kirjavahetuses oli.

¹⁶ Ivar Grünthal, arst ja luuletaja, asutas Mana 1957 Göteborgis ja toimetas seda seal kuni 1964. aastani.

¹⁷ Paul Rummo, Paul-Eerik Rummo isa oli aastatel 1962–1969 Eesti Kirjanike Liidu luulekonsultant.

¹⁸ Artur Alliksaare (1923–1966) luuletused. Alliksaare luulekogu ei saanud ilmuda Eestis tema eluajal, vaid alles 1968. aastal. Grabbi avaldas Manas Alliksaare luuletusi kohe pärast autori surma (vt. Mana 1966, nr. 2/3).

2. kiri

19. nov. 65

Tere Jaan,

[--]

Oma eelmise pikema kirja lõpus vist mainisin, et ei jõudnud vastata su küsimustele Managa seoses. Kuna olen nüüd üle pealae selle supi sees – see ajakiri toodi siia mandrile üle ja suurem osa asjaajamist ja kõik vastutus minu kaelas (nr. 3/65 juba trükis Torontos, teen väikse hüppe sinna nädalapärast, et asja üle vaadata ja lõpule viia). Huvitav oli näha Eesti Nõukogude Entsüklopeedia märksõnadevihikutest, et seal Mana sees on.¹⁹ Muide, sa kaardis ei vastanud, kas mõni Mana number ulatus suve lõpupoole sinuni. Võibolla ka Grünthali luulekogu?²⁰

Küsid, mis oli selle „tüli” (minu poolt hanejalad) ajalugu, millest sündis Mana, miks oli ühes numbris niipalju rünnakuid Kangro pihta²¹ (ta September²² on tõesti trööstitu, vilets, nagu ka sina ütled). Ise teed hüpoteesi, et Mana ja Tulimulla vahet saab seletada generatsioonidevahelise ja akulturatsiooniga. Viimases tabad osalt tuuma pihta, muidugi on aastatelt noorem põlvkond europiseerunud (see läks vist nüüd küll valesti keeleliselt) ja veel rohkem – internatsionaliseerunud selle sõna kõige paremas mõttes: kursis maailma kultuuriliselt ja ühiskondlike avaldustega kõikehaaravalt, avangardistlikult, nii põigiti kui pikuti (sügavusse, traditsioonide poole). Vanema põlvkonna eestlasel on maailm jäänud mõistatuslikuks vaenulikuks jõuks. Seda suurelt osalt ka Tulimullale. Kuid et sellises kilpkonnalikus hoiakus midagi eriti eestilikku oleks, selles vaidleksin vastu. Mis eestilikku, mitte-euroopalikku, oli selles, kui me vanem põlv siin välismaadel – ka Rootsis – tervitas McCarthyt ja Goldwaterit²³ kui neid õigeid mehi, ja Kennedyt vihati. Tulimulla aktiivsed jõud on muidugi siiski kultuuriinimesed ja vast seda poliitilist hoiakut ei jaganud. Kultuuriliselt on nad aga lootusetult takerdunud. Ja mina seda üteldes ei ole mingi Laaban²⁴, kelle põhiliselt kriteeriumiks kunsti-kirjanduse hindamisel on, et kas asi on midagi uut, seniolematut. Tulimuld avaldas pool aastat tagasi ülevaate N. Eesti uuest luulest, sealse ringkonna juhtiva kriitiku Arvo Mägi sulest²⁵ (kes umbes sarnane mees kui Sõgel).²⁶ Viiel-kuuel leheküljel Mägi mõlises patroneerivalt, et nagu Niit, Kaalep, Kross ja isegi Rummo on veidi luuletama õppind, et see on tore, et mõni salmike ka nüüd Eestist pagulaskirjandust rikastama tuleb. P. E. Rummo teisest kogust läks ta üle kahe lausega, et mõni päris hea luuletus sees, kuid paljusõnaline, poisil veel palju õppida. Mägi pole ükski. Selle joone pea-esindajaks on Ants Oras. Viimases kirjas mulle vastab ta mu konkreetsele küsimusele, et kodumaa luulest tema ei leia peagu üldse midagi, tähelepandavaim on Ralf Parve²⁷ elegants (sic! – mõtlesin alguses, et vana teeb nalja, kuid ilmselt mõtleb

¹⁹ 1973. aastal ilmunud ENE 5. köites see märksõna siiski puudub.

²⁰ 1964. aastal oli Grünthalil Stockholmis ilmunud kuues luulekogu „Mõõt on täis”.

²¹ Vt. Mana 1964, nr. 1: artiklis „Kangro ja Mälgu uued romaanid” on Grünthal kriitiliselt käsitlenud Kangro „Kivisilda”, öeldes muuseas näiteks nii: „„Sonettide” asjalikust autorist on saanud lahja melodramaatik”, „Kangrol on võime anda töotusi, mille täitmisest ta kirjanikuna karvavõrdki ei pea kinni”, „lugeja põrnitseb hämarat negatiivi ja ohkab pettunult” (lk. 81–82).

²² B. Kangro üheteistkümnnes luulekogu „September” ilmus 1964. aastal.

²³ Ameerika antikommunistidest senaatorid.

²⁴ Ilmar Laaban (1921–2000), eesti kõige järjekindlaimaid sürrealistlikke luuletajaid, kes kirjutas ka kunsti- ja kirjanduskriitikat.

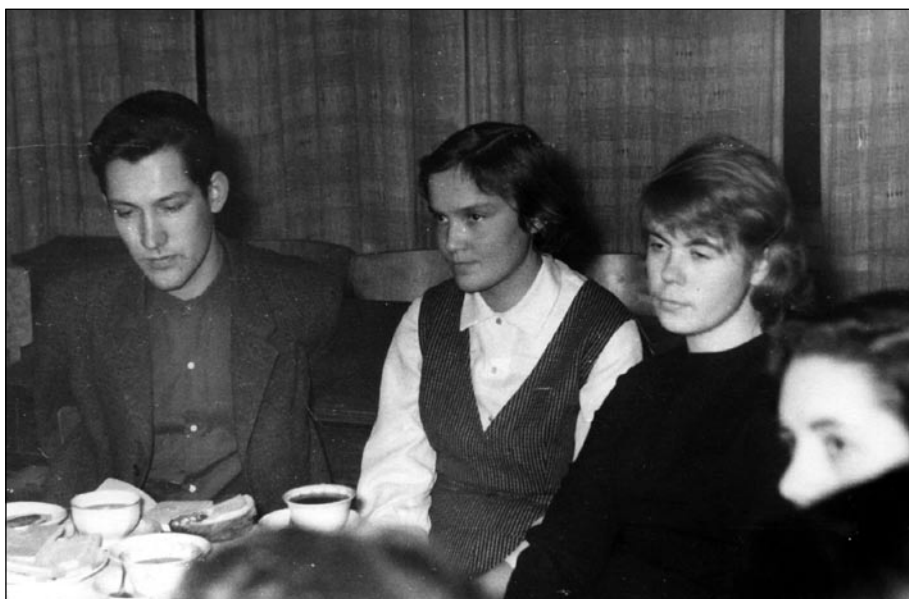
²⁵ Arvo Mägi (1913–2004) oli Rootsis elav viljakas kirjanik ja kriitik, kes eelistas anda selgeid hinnanguid ega kartnud poleemikat. Artikkel „Kodumaise uuema luule vormipildist” ilmus ajakirjas Tulimuld 1964, nr. 4.

²⁶ Endel Sõgel (1913–2004) oli Eestis kauaaegne Keele ja Kirjanduse Instituudi direktor, väljaande „Eesti kirjanduse ajalugu” I–V peatoimetaja, kes kiivalt valvas, et eesti kirjanduses ja selle uurimises jälgitaks nõukogulikku joont ja sotsialistlikku realismi.

²⁷ Ralf Parve (1919–2011) oli eeskujulik nõukogude eesti luuletaja.



Vasakult: Jaan Kross, Irja ja Hellar Grabbi, Nigol Andresen ja Ralf Parve. Foto: erakogu



Jaan Kaplinski luuleõhtul TRÜ kohvikus koos Ly Seppeli ja Ela Undiga 1970. aastal. EKLA, A-204-24

tõsiselt, et noorematest P. E. Rummo nagu veidi midagi oleks, kuigi väga algeline ja et sellised nagu Kaplinski ja Traat pole üldse midagi). Siis toob põhjendusena, et nad vaesekesed ei oska ju midagi paremat teha, kuna kodumaal pole isegi Underi ja Suitsu looming tervikuna kättesaadav, välismaa kirjanduslikust paremikust rääkimata. Kui tark mees sellist jobu ajab (mõtlen siin eriti kättesaadavuse asja), siis pole siin akkultuuratsiooni või midagi (Oras oli ju ometi 30-il aastail läänes end tuulutamas), vaid lihtsalt pagulas-emigrantlik jama. See ongi Tulimulla ja Mana suurim vahe. Tulimuld teeb emigrantlikku kirjandust, Mana katsub teha eesti kirjandust rahvusvahelises

seoses. Veidi lihtsustatud, kuid põhiliselt tõsi. Seepärast Mana ilmuma hakkaski Iliste²⁸, Reinansi²⁹, Grünthali, Laabani ettevõttes. Kahes kohas teeksin selgitavaid märkusi. Et just kodumaal luulele hinnangu andmist siin kriteeriumina kasutasin, siis see oli juhuslik, kuid ehk teile kõige rohkem arusaadav. Kriteeriume on ka teisi – näiteks Oras tegi Kafka-Joyce'i-Freudi ühes lauses nendeks madudeks, kes selle õige kirjanduse on ära rikkunud.³⁰ Sellist teesi esitada võib, kuid mitte kirjandusajakirjas ühe lausega, ilma põhjendamata. Teiseks, kuidas nüüd Oras siia sisse juhtus, on ju Oras nagu isegi rohkem Manas kirjutanud kui Tulumullas. Oras on oma põlvkonna tunnustatuim eesti kriitik, kelle töö on aukartustäratavalt suur. Välismaal elavad kriitikud uuest põlvkonnast, nimetaksin eelkõige Laaban, Grünthal, Ivask³¹, on hoopis teise põhilaadiga. Laaban pole kunagi Orast kaasaegse kirjanduse tundjaks pidanud, Grünthal on temast ka tüdind ja Ivask äsja saatis mulle kirjutuse praegu trükisoleva Mana jaoks, milles ta Orase aegunuks kuulutab (see on muide üks olulisemaid kirjutusi eesti kirjanduskriitikas üldse viimase 25 aasta jooksul).³² Lisan vaid üht: siit mitte mingisugust halvaksapanu Orase kui isiku, kes on alati abivalmis nii teo kui nõuga, vastu välja lugeda. Jutt on ainult kriitilistest seisukohtadest kirjanduselus. Kui juba Orase seisukohtadega ei saa Mana tegijad ühineda, mis siis veel teiste väiksemate vendadega, kes Tulumulla juures tegevad. Samuti ei taha ma mingit ranget põlvkondade vahet teha, ise vanemaks saades üha rohkem näen, kuidas kõik asjad keerulisemaks ja lihtsamaks lähevad.

Mis siis on Mana? Kõige paremini saab seda väljendada ehk küsides: kes on siis Mana? Kõigepealt Grünthal, otse grafomaaniliselt vitaalne nii luules kui essees-kriitikas, tohutute teadmistega, mis kahjuks ta kirjutustes jäävad suure kiiruse tõttu pealispinnale, ülelibisevaks. Laaban – otse patoloogiliselt aher, temalt luuletust või kirjutust kätte saada on paari aasta projekt. Ta on suur internatsionalist, poliitiliselt punaseim punane, muidugi mitte konservatiivne komparteimees nagu teil seal, vaid ikka sinna õilsama anarhismuse poole. Seejuures on ta eesti keele taju ja eesti kirjanduse tundmine absoluutselt briljantsed. Ivask – suure koolitusega erudiitne literaat, sealjuures vitaalse vaimulähedase elutundega, kristlane, õigemini metakristlane (Tillich³³ mõttes) (Laaban on freudiaanlik ateist, Grünthal bioloogiline determinist). Iliste – väga terase ja varajase mõistusega mees, kes kahjuks nüüd rohkem angažeerit Aafrika asjadega (teeb Skandinaaviale rahukorpust) kui Managa, üldiselt sama joone mees kui Grünthal-Laaban (mitte muidugi nii punane kui L., vaid kodanlik sots). Kuna mina ise olen nüüd ka teist aastat tugevalt Mana juures rakkas, siis võiks mind viiendaks juurde panna. Kuuendana paneksin veel Paul Reetsi,³⁴ kunstiajaloolane, aga ka kirjanduskriitik, suur metafüüsik (tuli meelde – tema kirjutas mulle, et sinu luulekogu talle väga meeldib ja palus sulle teavitused edasi saata!), suur joodik (aunimetusena, mitte derogatoorselt), suur eestlane. On ka teisi, vanematest Aspel,³⁵ noorematest Vaskad,³⁶ kõige uuematest Valgemäe³⁷ ja palju teisi, kuid selle Mana ilme annavad ehk 6 eesmainitut. Nagu näed, on nende isikute omadustes-seisukohtades palju erinevusi. See aga just on hea! Aitab portreerimisest, eks loe ise ajakirja, kui kätte saad.

²⁸ Ivo Iliste (1935–2002), tõlkija, kultuurikriitik ja esseist.

²⁹ Sven Alur Reinans (1932–2010), ajakirjanik, sotsioloog ja kunstikoguja.

³⁰ Oras kirjutab: „Tahtetu, puht-passiivse inimese hingeelu on Joyce'i, Kafka, Freudi ja teiste mõjul juba mitmekümne aasta jooksul sõelut lõpmatuseni – nii esteetiliselt kui puht-inimlikult nüüd juba deprimeerivate tulemustega.” Orase arvustus Ilmar Jaksi romaanile „Eikellegi maa” pealkirjaga „Kes? Kus? Kuhu? Mis? Misjaoks?” – Mana 1964, nr. 1, lk. 78.

³¹ Ivar Ivask (1927–1992), luuletaja ja kirjandusteadlane, kes toimetas Oklahomas ajakirja Books Abroad/World Literature Today.

³² I. Ivask. Kaasaegseid luuletuuli kungasmaal. P.-E. Rummo ja M. Traadi teiste luulekogude puhul. – Mana 1965, nr. 3.

³³ Paul Tillich (1886–1965), teoloog, nn. kristlik eksistentsialist.

³⁴ Paul Reets (sünd. 1924), USA-s elav kunsti- ja kirjanduskriitik, Mana kolleegiumi liige 1964–1992.

³⁵ Aleksander Aspel (1908–1975), kirjandusteadlane, Iowa ülikooli prantsuse keele ja kirjanduse õppejõud.

³⁶ Vootele Vaska (sünd. 1930), filosoof, ja tema vend Lauri Vaska (sünd. 1925), keemik.

³⁷ Mardi Valgemäe (sünd. 1935), kirjandus- ja teatriteadlane.

Aeg lõpeb, paber lõpeb. Pole viimastel kuudel mahti saanud Sulle soovitud raamatuid otsida, katsun teha kui Lepiku asja kaelast ära saan (Kalju Lepikut ootan kolme päeva pärast Washingtoni). „Loomingu Raamatukogu” pidi mulle Saareste eest sinu järele enda asju saatma, pole tulnud midagi. Ootan! Tervita mu pinginaabrit Arvo Tikku. Katsu saata kõik huvitavamad raamatud, mis ilmuvad. Teata, kui need Mana poognad käes.

Tervitades
Hellar

3. kiri

25. nov. 65
Tere Jaan,

kuna täna on suuremaid ameerika rahvuspühased (Thanksgiving Day), siis tööl pole ja on aega mõne kirja saatmiseks enne kui perega prae juurde asume – traditsioonilist kalkunit selleks päevaks meil pole, eelistan selle kuivale lihale eestlikult rasvast hane.

Kalju Lepik oli juba poolteist päeva siin, täna hommikul põrutasid Jyri Korgi³⁸ (mu koolivend gümnaasiumist Saksamaal, kes praegu von Brauni jaoks satelliitide trajektoore välja arvestab ja päris kõrgel kohal ameerika ruumilennu asutuses Washingtoni lähedal, tuntud ka luuletajana) autoga Chicagosse, kus nii Lepik kui Kork esinevad nädalalõpul Kesk-Läänes elavate eesti noorte kokkutulekul-konverentsil-peol. Oleks ise hea meelega selle retke kaasa teinud, kuid pean puhkusepäevi varuma Torontos Mana trükkimise jaoks.

Alles saatsin sulle kirja, kirjutan uuesti kolmel põhjusel. Esiteks – eelmist kirja saates ei tulnud suure kiiruga meeldegi üle lugeda su septembris saadet kirja. Nüüd selle juhuslikult näppu puutudes leidsin, et esitasid seal mitmeid küsimusi, kommentaare. Teiseks – suure kiiruga visatud eelmises kirjas jäid mõned väärarvustuste võimalikud passused sisse, mida siin katsun sirgeks ajada. Kolmandaks – lisan jälle mõned leheküljed Manast.

Hakkaksin peale viimasest. Lisatud lehed sisaldavad peamiselt uute autorite proosat, luulet. Oleksin huvitatud su kommentaaridest nende osas – Lannus, Lehtmets, Martinson, E. Nõu³⁹ (Helga Nõu, kellelt ilmus mõni aeg tagasi ka kodumaal tähelepanuäratanud romaan – vt. Paul Rummo veidi ilane kirjutus „Kodumaas”⁴⁰, abikaasa), Saar (tema asju said aga juba varem ja kommenteerisid) ning eelmises kirjas saadet Enari ja Karuks⁴¹. See Mana number tuligi suurelt osalt uute autorite number ja kuna juhtus nii, et nende töös on sees ka seksuaalelu, erootikat (Lannus, Lehtmets, Karuks, Saar, Martinson, Nõu!), alkoholipruukimist (Karuks, Lehtmets, Saar), žargooni (Enari, Lehtmets), siis tekitas kõik see siin välis-eesti elus suurt kisa-kära, uih-aihtamist, peavangutamist, etc. umbes nii kui Mati Undi ja Vetemaa proosa kodumaal. Ühesõnaga – Mana kuulutati pornograafiliseks, noorem põlvkond täitsa raiskuläinuks ja tegevtoimetaja (s.t. mina) ebadelikaatseks ning ebakompetentseks. Oma kommentaaridele neile nooremate autorite asjadele lisan (vt. ka tutvustusi sul juba käes olevalt lk. 80), et

³⁸ Jyri Kork (1927–2001), füüsik, kes töötas pikalt NASA juures. Avaldanud 1958. aastal luulekogu „Lauljad klaasmere ääres”.

³⁹ Noored pagulasautorid, kes debüteerisid Manas. Neist jäi kirjandusse Enn Nõu, kellest sai 1999. aastal Välismaise Eesti Kirjanike Liidu viimane esimees, kelle juhtimisel aastal 2000 liideti eesti kirjanike organisatsioonid kodu- ja välismaal.

⁴⁰ Paul Rummo. Helga Nõu „Kass sööb rohtu”. Kiri autorile. – Kodumaa, nr. 42, 20.10.1965.

⁴¹ Urve Karuks (sünd. 1936), elab Torontos. Avaldanud paguluses luulekogud „Savi” (1968) ja „Kodakondur” (1976). Eestis ilmunud valikkogu „Laotusse lendama laukast” 1992. aastal. Hillar Enari (sünd. 1932), harriduselt antropoloog, debüteeris Manas proosaga, ei jätkanud kirjanikuna.

Lannuse ja Nõu proosa mind ei rahulda, kuid on siiski avaldamiskõlbulik, eriti kui esmakordselt trükit autoritega tegemist. Luule pole ju ka kes teab kui kõrgest klassist, kuid Karuksi ja Lehtmetša (vast ka teiste juures) leidub toredaid kohti, värskeid, originaalseid. Sind ja teisi kodumaal huvitab ehk kõige rohkem see, et siin välismaal on siiski sel arvul nooremaid eestlasi, kes ilukirjandusega tegutsevad (üldmainit 7 isiku sünniaastate vahe on 1927–1937). Mis puutub seksuaalteema rohkusesse, siis see ei olnud meelega toimetuse poolt valitud rahva õrritamiseks, juhtusid just sellised käsikirjad sel ajal sisse tulema ja ei leidnud mingit põhjust miks sellepärast neid mitte avaldada.

Oma eelmisele kirjale, kus Su varasemate küsimuste peale seletasin, mis on Mana-Tulimulla vahe, etc., lisaksin järgmist: jutt veeres liiga palju Orase peale. Kuid tema on markantseim vanema põlve kirjanduskriitik, kuid tema pole mitte Tulimulla peajoone esindaja, kelleks on ikkagi esma-joones Kangro ja Arvo Mägi. Kangro tegevust nii Kirjanike Kooperatiivi raamatute väljaandmisel kui Tulimulla toimetamisel määrab, kahjuks – kuid osalt paratamatult, vajadus neid müüa. Sellest vastutulek keskmise lugeja maitsele, mis väliseestlaste hulgas just kõrge ei ole. Kuid ta ise on ka lootusetult takerdunud nagu ise oled tema viimastest luulekogudest näinud. Ka ta paljulubavalt alatud Tartu-teemaline romaaniseeria vesistus kõide-kõitelt.⁴² See, et sa kord üht Mana sirvides nägid seal rohkeid nükkeid tema isiku pihta, on vaid Grünthali töö, kes pidevalt oma kirjanduslikele vaenlastele vastu vahtimist virutab – ja neid vaenlasi on tal palju: Kangro, Mägi, Lepik ja viimasel ajal Rannit⁴³. Miks see nii on, peale temperamendi küsimuse, mis selge, pole mul veel täitsa klaar. Kui Lepik Chicagost tagasi jõuab, siis saab ka „teist poolt” pikemalt kuulda ja ehk ka selle fenomeeni juurte juurde tungida.⁴⁴ Muide: mida rohkem kohtun eesti kirjanduseinimestega, mida rohkem loen neid, etc., seda rohkem selgub, et kogu see värk on üks suur tormitamine veeklaasis, paarimeheliste klikede vendettad, vastastikused seljapesemised arvustamises ja muus, ühesõnaga: suur hapuoblika ja kõrvenõgese supp, kuhu kirves maitseks sisse pandud.

Kuigi selleks on pagulasolud kaasa aidand, on see vist alati nõnda olnud, nii tsaariajal, vabariigi ajal ja nõukogude ajal praegu kah. Muidugi pole see ka eestilik fenomeen, vaid üldkirjandusiniimlik. Poliitikud olevat need kõige suuremad intrigandid ja jalatahapanijad või omameeste üleskiitjad, kuid kirjanikud löövad poliitikutele selles vist küll silmad ette. Küllap on ka erandeid, kus neid pole, aga eks see nii ole. Või on sul teine mulje asjast jäänud?

Nüüd läksin teemast kõrvale. Tagasi tulles: Ivaski artikkel, mida eelmises kirjas mainisin, oli oluline mitte just sellepärast, et ta Orase arvamustega mõõga ristas, kuid selles, et ta Talviku ning Alveri maailmakirjanduse perspektiivi asetab ja selles neid epigoonideks nimetas. Seda arvamust on suusõnaliselt varemini esitand Laaban. Arbujaatest tõstab Ivask esile Masingut ja noort Kangrot. Muide, kui ma ise seda eesti kirjandust lugend olen, siis juba aastate eest leidsin, et kui välismaa-kirjanduse kõrvalt ja juurest seda vaadata, siis Talvik ei paku midagi erilist (ta on küll suur eesti luuletaja, kuid maailmakirjanduseperspektiivist järelkaja vene sümbolistidele, saksa ekspressionistidele ja prantsuse dekadentidele), sellevastu Masing aga on teinud originaalsemaid sulameid. Samuti nagu Ristikivi kahvatuks jääb, aga selline obskurantne mees kui Oks „sest oled südaöö, oh Jumal, sametmust”⁴⁵ keskelt vulkaanina pursatab.

[---]

⁴² Üliõpilaselu Tartus ja toonaste üliõpilaste saatust okupatsioonides ja sõjas kirjeldab Kangro ühiste tegelastega romaanides „Jäälätet” (1958), „Emajõgi” (1961), „Tartu” (1962), „Kivisild” (1963), „Must raamat” (1965), „Keeristuli” (1969). Grabbi hinnang on muidugi subjektiivne, on võimalik näha ka vastupidist: romaanide ajakujutuse muutumist järjest sugestiivsemaks.

⁴³ Aleksis Rannit (1914–1985), USA-s elanud luuletaja ja kriitik.

⁴⁴ Grabbi kirjas 25.01.1966 on vahekordi paguluses iseloomustatud nii: „Vaata: Ristikivi, Kangro, Lepik, Uibopuu, Mägi etc. on see eesti pagulaskirjanduse establishment, kes teineteise vastu vägade sõbralikud [on] alati isekeskis ja omavahel ja avalikult. Kuna siis väljaspool seda establishmenti on sellised hirmsad mehed kui mustkapten Laaban, verine norija Grünthal, noor ülbe Iliste, kummaline mees Ameerikast Grabbi ja kogu see mana manuliste puntshaft.”

⁴⁵ Tsiteeritud värs on Uku Masingu luulekogu „Neemed vihmade lahte” tsüklist „Kitsas rada keset metsa”.

Skulptor Männikuga⁴⁶ pole isiklikult kokkupuutunud, küll tean temast ja mitmed mu tuttavad on teda Pariisis külastanud. Ta vabaabiellus mehega, Vahur Linnuste (publitsist, ühiskonnateadlane, kah kirjanduskriitik)⁴⁷ olen aastaid olnud kirjavahetuses. Laaban sõitis üle lombi sellepärast, et me talle siin kõik raha tagasime, mis sellega oli ühenduses.⁴⁸ Tema elab peost suhu kui linnuke oksal, ilma töökohata, vabakutselisena. Kui kodumaalt teda ka selliselt kutsutakse ja sinna külge ei riputata propagandalisi tingimusi, siis arvan, et ta võtab tõsise kaalumise alla sellise ettepaneku.

Küsid, et võrdleksin Alsopit ja Lippmanni ja kumba ma tänapäeval toetaksin.⁴⁹ Raske vastata. Mõnikord on meeldind ühe kirjutus, teinekord teise. Pidevalt ma ei loe neid kumbagi, pole sellise jama peale nii palju aega raisata. Maailmasündmuste kohta kommentaarid tekivad enda peas, miks peaks selleks poliitilisi kommentaatoreid lugema? Oluline on neid vahest jälgida selletõttu, et nad on mõjuvõimsad ajakirjanikud, kes vahest ka selletõttu teevad poliitikat ja mitte ainult poliitika tegemisest ei kirjuta. Mis siis on nende vahe? Põhiliselt Alsop on Vabariikliku partei mees, kuigi 1960 tugevalt toetas Kennedyt, väga tugevalt, Nixoni vastu. Lippmann on põhiliselt Demokraatliku partei mees, selle liberaalse tiiva mees. Mõlemad on liberaalid, Lippman suurem liberaal kui Alsop. Mõlemad on ameerika imperialistid (ära kohku sellest sõnast, ma ei tarvita seda traditsionaalses tähenduses nii ida- kui lääne keelepruugi osas), kelledele eelkõige loeb USA heaolu. Kuidas USA egoistlikku poliitikat ajada, selles lähevad nad sageli muidugi lahku oma arvamustes. Näiteks Vietnami küsimuses (ei, seal ma veel sõdimas pole ega ei lähe ka, kuid mitmed eestlased on, kaks mu tuttavat ca 33 aastast meest kapteni aukraadis). Alsop nõuab-pooldab kõva käe poliitikat, kuna Lippman pooldab sealt rahuläbirääkimiste kaudu väljatõmbumist. Kuid Dominikaani intervent-sioonis mõlemad toetasid Johnsoni, Lippmani juures tuli see teatava üllatusena, kuid mitte liiga suure, sest tema unistuseks näib olevat maailma jagamine Vene ja Ameerika vahel, ühesõnaga üks kallistamine, poliitiline armu-orgasm nende kahe suurriigi vahel, kusjuures mõlema mõjuipiirkon-nad jäägu teise poolt puutumatuks. Väikerahvaste vabadus, olgu see Dominikaanis, Vietnamis, või Ida-Euroopas, see temale seejuures ei loe. Kumba ma siis tänapäeval toetan – anna andeks, kuid veidi rumal küsimus. Vastusena: toetan mõnikord nii ühe kui teise üksikuid kirjutusi, seisukohti, põhiliselt aga võivad mõlemad kuradile käia.

Küsid ka midagi neegrite olukorra kohta, kuid lisad, et ei tea just mida küsida. Andresele vist kunagi sellest veidi kirjutasin. Loe selles osas Baldwini raamatut, romaani, mille talle saatsin.⁵⁰ See näitab ka midagi. See on siin väga kompleksne probleem, mille lahendamist pole niipea ette näha. Enne läheb veel hullemaks, kui paremaks minema hakkab. Los Angelese taolised rahutused tõenäoliselt leiavad aset veel mitmes linnas, kuid see on kahe teraga mõök – selliselt hirmutavad nad valged liberaalid ära. Suur osa neegritest on klassiline lumpenproletariaat (muidugi mitte nende endi süü tõttu, nagu see polnud ka Euroopa lumpenproletariaadi süü, et nad selliselt eksisteerima pidid), kes kui määratsema hakkab, esiteks viinapoed tühjaks riisub ja litsimajad põlema paneb, siis poed tühjaks röövib ja juhuslikke jalgujääjaid vaese omaks taob. On ka muidugi rohkelt korralikke demonstratsioone, siin Washingtonis näiteks paari aasta eest marssis neid sadatuhat ja ei olnud ühtegi intsidenti, suurepärane endadistsipliin. Kuid kui korralikud demonstratsioonid ei aita, siis hakkab määratsema ebastabiilne element. Põhjult määratsemiseks ju on küllalt. Mina olen neegritega koos kraavi kaevand, ehitustööd teinud, nende kõrtsides joonud, juttu vestnud. Pole keegi mulle naha peale andnud, üks koguni pakkus oma palitu, kui kõrtsist välja tulles lumesadu oli – ütles, et too homme tagasi. Seda kõike peab ise nägema, ja mitte nägema, vaid seda peab elama. Huvitav on muide see, et suurem osa väliseestlasi Ameerikas on suured neegritevihkajad, umbes nii kuidas

⁴⁶ Maire Männik (1922–2003), eesti skulptor Pariisis, sõjaeelse Looduse kirjastuse omaniku Hans Männiku tütar, oli käinud 1965. aastal Tartus, Kaplinski kirjutab kohtumisest temaga oma ema Nora Kaplinski kohvilauas.

⁴⁷ Vahur Linnuste (sünd. 1925) elab praegu Pariisis.

⁴⁸ Vastus Kaplinski küsimusele: „Miks sõidab Laaban üle lombi ja üle lahe ei sõida?“

⁴⁹ Stewart Alsop (1914–1974) ja Walter Lippmann (1889–1974) olid selleaegsed tuntud ajakirjanikud ja poliit-kommentaatorid USA-s.

⁵⁰ James Baldwini romaan „Another Country“, mis ilmus 1962.

vaeseid juute Poolas ja Venemaal vanasti ei sallitud. Kuid sel on ka üks positiivne alus: eestlane tegi rasket tööd, sai puruvaesest sisserändajast kümne aastaga heale järjele. Neeger on looduslapse moodi peost-suhu elaja, keda riik söötma peab (sageli). Ime siis, et tõsine eesti mees vaatab, et see ikka pole õige inimene. Kuid just: inimesed oleme kõik.

Parimate tervitustega,
Hellar

4. kiri

18. 9. 1966
Tere Jaan!

Olen nüüd pakilisemad igapäevase eluga seosesolevad asjad uuesti Washingtonis tagasi olles ära korraldada jõudnud (kuigi ega neid asju kunagi korda ei saa) ning võtan jällegi käsile kirjavahetuse. Loodan, et said paari nädala eest kätte mu eelmise kirja koos mõnede väljavõtetega Manast. Siia ümbrikku lisan paar väljalõiget, mis puudutavad Sulle nii armsat ja huvitavat (mulle ka) indiaanlaste elu ja probleemi. Eraldi ümbrikus saadan veel teisi väljalõikeid, kuid harilikku laevapostiga, küllap saad need kunagi 3–4 nädala pärast.

Nüüd on ka Su viimane kiri siin käepärast vaatamiseks, eelmises oma kirjas ajasin niisama veidi juttu. Kirja kommenteerides: Kaalepi näidendi teksti oleks küll heameelega tahtnud, kuid kui ei saa, siis pole midagi parata.⁵¹ Saada siis Liivese⁵² omi, mida küsid kas tahan. Neid tekste tahtsin eelkõige Mardi Valgemäe jaoks, kes on teatrikirjanduse spets, kuid ise loeksin ju ka. Ei tea, kas fotode osas Noorusele otse kirjutatud, s.t. Arvi Siiale. Kuid ehk siiski. Igatahes mitte nüüd kohe. Grünthal on minu arust surmtõsine, kui ta ütles Tartu mehele, et enne antagu tema luulekogu välja kui ta kodumaale külla läheb. Kuid eks ta lepi vähemaga kui kogutud luuletused. Ei tea, mis nõu nad nüüd Uno Lahega pidasid, olla ajaleheteadete kohaselt see mees Grünthalil külas käinud, mille eest „ladviku” ajakirjanikud nii Grünthali kui mana rängalt sõimasid. Minule endale pole Grünthal üle 3 kuu ridagi kirjutatud. Tema on imeliku temperamendiga mees, kellega raske asju ajada. Primadonnalikud allüürid. Jah, kui ühelt poolt inimesele vaimuannete ja tarkuse poolest nii palju antakse, kui kahtlematult Grünthalile, siis mõnest teisest otsast võetakse jälle ära või aetakse otsad sassi. Ta loominguveski töötab muide isegi veel suurema pinge ja kiiremate tiirudega kui varem, minu arvestuse kohaselt mis on eelmistele kirjadele põhinevad, on tal nüüd laekas kolme uue luulekogu käsikirjad (neist üks värssromaan, mille pikkus ületab Peetri kiriku kellade oma vähemalt kahekordselt)⁵³ ja kahe tõlkekogu käsikirjad, lisaks vist veel üksikluuletusi. Ja mana käsikirjade kaustas, mis minu käes asub, on tema trükkimist ootavaid kaastöid umbes 75 masinakirjalehekülje ulatuses, seda mõtlen siin kriitika, esseede, etc. osas. Ja valmis saamas Dante Jumaliku komöödia tõlge!

Rummo/Vetemaa kaksikugu mul veel ei ole.⁵⁴ Tahaks seda saada, kui võimalik. Selle tiraaž oli ju suur. Muidu ära raamatuteostmisega ennast üle pinguta. Mulle tilgub üht-teist ka paari teise isiku käest kodumaalt. Kui saan topelt, siis läkitan edasi tuttavatele. Viimasel ajal on kodumaa

⁵¹ Ain Kaalepi näidend „Iidamast ja Aadamast ehk Antimantikulaator” lavastati Vanemuises 1966. aastal. Grabbi avaldas selle Manas 1969. aastal, tekitades autorile kodumaal probleeme.

⁵² Ardi Liives (1929–1992), menukas draamakirjanik.

⁵³ Ivar Grünthali värssromaan „Peetri kiriku kellad” ilmus 1962. aastal Mana väljaandel, teine värssromaan „Laulu võim” aga alles 2008 kirjastuses „Ilmamaa”.

⁵⁴ Loomingu Raamatukogus ilmusid 1966. aastal ühtede kaante vahel P.-E. Rummo luulekogu „Lumevalgus. Lumepimedus” ja E. Vetemaa luulekogu „Lumesõda”.

kirjandus väliseestlaste seas järjest rohkem levimas, paljud on hakanud seda tellima otse. Kahju, et seda tellimist peab üle Moskva tegema. Kui saaks otse Tallinnast tellida, siis oleks tellijaid veel rohkem ja eesti nsv saaks ka rohkem välisvaluutat. Nüüd arvatakse, et läheb Moskva dollaritekotti. Ja üle Moskva võtab tellimine ka palju aega ja veidi imelik tunne. Eestis peaks tõesti selle peale mõeldama, et kirjandust otse Tallinnast tellida saaks.

Kõlakas Alliksaare näidendi⁵⁵ prantsuse keelde tõlkimisest ei ole igatahes minuni veel ulatunud. Kui sa sellega seoses Laabani mainid, siis kahtlus läheb suuremaks, sest Laaban ei ole enam kaua aega ühtegi ettevõtetud kirjutist lõpuni viia suutnud. Ilmar Mikiveri (kelle lellepoeg teil sama ala peal)⁵⁶ eestlaste-asjaarmastajate teatritrupile New Yorgis hakkas ja lubas Laaban tõlkida Lorca näidendi, kuid seda pole ta kahe aasta kestel valmis saanud, nii et võeti kavast ära. Kõle kahju, et Alliksaare tervis nii läbi on. Mis saab tema käsikirjalistest luuletustest, kas need ikka veel trükkki ei pääse? Mis sa arvad: kui ta nüüd tõesti elust lahkuma peab, kas mana võib ta „neli etüüdi” tema mälestuseks ära trükkida? Ja mis on tema sünniaasta? Ole hea ja vasta kindlasti nende küsimuste kohta.⁵⁷

Asti ei ole pärast su kirja saamist kohanud, nii et su tervitusi pole edasi anda saanud. Kuid lähen tuleval kuul talle külla ja siis. Palju pikemalt kui Minu noorusmaal on ju päevakestest Asti memuaaride I köites juttu – ka see pole sinuni ulatunud?⁵⁸ Ta mälestuste esimesed kaks köidet on väga hästi kirjutatud, ning ta romaan Krutsifiks⁵⁹ kuulub tänapäeva eesti kirjanduse suurimate saavutuste hulka. Vana aga visa ja värske mees.

Nüüd siis see kõige huvitavam koht su kirjast, milles räägid võimalustest ja mõtetest kultuuri-alaliste kirjutuste vahetamiseks välis- ja kodueestlaste vahel nende vastastiku äratrükkimise kaudu nii siin kui seal, etc. See mõte on mul endal olnud juba tükk aega, kirjutasin sellest vist paar aastat tagasi nii Andresele kui Harry Õiglasele⁶⁰ kuid ei saanud siis selgemat vastust. Praegu on sellise vastastikku kirjutamise suurimateks takistajateks kartus ja paindumatus. Kartus selles osas, et me ei julge siin ära trükkida näiteks isegi sellist asja kui P. E. Rummo juttu Betti Alverist, mis edasi veergudel ilmus⁶¹ vist (täpselt ei tea, sain kunagi Grünthalilt), et ehk teeb kodumaal asuval autorile paha. Sinagi ju näiteks ei nõustuks oma luuletuste trükkimisega manas! S.t. nendega, mis käsikirjalised. Kui keegi aga meist siin midagi nõuk. eesti ajakirjanduse veergudel avaldaks, siis järgneks sellele kohutav torm pagulasajakirjanduses. Sellised „tormajad” ei ole mitte vaid vapsid ja natsid, nagu sa arvad, vaid 80% väliseestlastest ja 90% nende ajakirjanikest, nn. juhtkonnast, etc. Isegi sellised kirjandusemehed nagu Kangro, Oras, Mägi, Ristikivi peaks näiteks minu kirjutust neutraalsel teemal mõnes kodumaal ilmuvas ajakirjas „reetmiseks” ja „põrund-aru-õnnistuseks”. Mana, mis niikuinii on pagulasajakirjanikele (peale paari erandi) pinnuks ilmas, satuks sellise rünnaku alla, et teda majanduslikult enam üldse välja anda ei saaks. Ja paindumatuse all ma ei mõtle ainult sellist jäika ja ajast-arust läind hoiakut vaid ka seda, et minu arust siiski puudub võimalus vastastikuseks dialoogiks trükisõnas, sest näiteks meie siit ei tahaks oma kirjutusi „painutada”, s.t. parteiistule tõmmata – ja kuidas muidu saaks neid seal avaldada?! Ja mis mõtet on meil siin ära trükkida mõnd teie poolt tulnud artiklit, mis asju propagandalis-ühekülgsest vaatab – ja kas teistsuguseid artikleid keegi Eestist julgeks välismaale avaldamiseks saata?! Sellisest surnud ringist väljapääsemiseks on ehk vaid üks võimalus: kirjutustevahetus võrdsel alusel, s.t. et kui näiteks Kross, Hint, Kuusberg saadavad ühe artikli või jutu või arvustuse siin ära trükkimiseks, siis näit. Grünthal, Laaban, Reets saadaks ühe umbes samalaadse asja seal avaldamiseks. Ja mõlemad ilmuvad umbes samal ajal

⁵⁵ Alliksaare näidend „Nimetu saar” oli Eestis 1966. aastal ilmunud.

⁵⁶ Luuletaja ja ajakirjanik Ilmar Mikiver (1920–2010), kelle sugulane Eestis oli näitleja Mikk Mikiver.

⁵⁷ Vt. kommentaar 19.

⁵⁸ Karl Ast-Rumor (1886–1971) elas siis New Yorgis. Tema memuaariraamat „Aegade sadestus I–II” oli ilmunud 1963–1965. Päevakeste on koht Eesti kagunurgas, kust Ast pärit oli ja kus elasid ka Kaplinski sugulased.

⁵⁹ Ilmus Lundis 1960. aastal

⁶⁰ Harry Õiglane (1927–1999), eesti füüsik, kellega Grabbi oli kohtunud ja pidas kirjavahetust.

⁶¹ P.-E. Rummo artikkel „Mõni sõna ühelt Betti Alveri austajalt” ilmus ajalehes Edasi 21.11.1965.

– ilma resp. toimetuste poolt muutmata, kusjuures muidugi kumbki pool ei hakka oma kirjutustest muutmist ülearu provotseerima. Kuid su poolt näitena mainit Willy Brandti poolt vastuvõetud väljakutse dialoogiks Ulbrichti meestega⁶² – millele oli ka tugev vastuseis lääne-saksa tagurlikes ringkondades – jäi siiski ära just ida-saksa alt ära hüppamise tõttu. Praegu olukord on ikka nii, et kommunistlik pool kardab sellist vahetust-dialoogi palju rohkem ja samuti lääne kultuurkontaktideotsijad on ennem nõus oma nahka turule tooma oma avaliku arvamuse ees kui ida omad, ja mitte et lääne omad oleks oma loomult julgemad, vaid lihtsalt sellepärast, et halval juhul võib neid tabada vaid ühiskonna hukkamõist ja majanduslik ruineerimine, kuna idapoolseid mehi võib tabada töölaager, Siber ja ehk veel hullemgi. Teatavaid samme on siiski Eestis kultuurivahetuseks ette võetud – pagulaskirjanike teoste trükkimine,⁶³ Krossi ja Kaalepi kirjutused väliseesti kirj. kohta „Kodumaa”,⁶⁴ viimase väga tervitatava nähtena Malini kirjutus noortest väliseestlastest kunstnikest sirp&vasaras.⁶⁵ Eriti see viimane oli rõõmsaks üllatuseks (Rutt Tulving, kellest seal juttu oli, on muide mu klassiõde gümnaasiumipäevilt, ta mees Endel oli kokku saanud hiljuti paljude meestega Tartust kui käis Moskvas, olin neil järjekordselt Torontos külas).⁶⁶ Muidugi, võiks ju siitpoolt ka proovi teha ühepoolseks aktsiooniks, s.t. et saata N. Eestisse midagi avaldamiseks. Ma teeksin seda, kirjutada oleks ja oskaks parajalt. Kuid kas nad tõesti sinu arvates näit. minu kirjutusi Loomingus või mujal avaldaks?

Kirja praktilistel põhjustel järsult katkestades, jään su vastu saabumiseni

Hellar

5. kiri

27. juuni, 1967

Tere Jaan!

Mu eelmised kirjad läksid jälle vaheliti, sain Su kirja juuni esimestel päevadel just veidi peale seda, kui olin ühe Sulle tee pannud. Loodan, et selle kätte said. Tolles olid mul mõned küsimused: kuidas on parim viis Sulle saata suurt mehhiko keele seletavat sõnaraamatut ning jazzi meeste entsüklopeediat? Oma sisu poolest peaks need küll sulle ilusti kätte jõudma, kuid kuna on tegemist kapitaalsete raamatutega, siis ei taha ka väikest kadumise riski võtta. Mainisin, et ehk saan need Sulle saata ka Ülikooli, mõne instituudi, või Välismaalastega kultuurisidemete komitee aadressil. Või panen nad harilikus korras sulle kodusel aadressil tähtitud kirjas siiski posti? Või saadan Soome, kust mõni kodumaa mees nad kätte saaks ja sulle edasi tooks? Aga võiks vist siiski võtta väikse riski ja panna sulle otse hariliku postiga. Teen seda või teist kohe kui sa mulle selles osas vastad. Samuti küsisin tolles kirjas, et kas said kätte juba õige mitu kuud tagasi hariliku laevapostiga saadetud kirja, mis sisaldas väljalõikeid peamiselt indiaanlaste elu kohta? Kolmanda küsimuse oled sa oma kirjas juba vastand,

⁶² W. Brandt oli aastatel 1964–1987 Saksamaa Sotsiaaldemokraatliku Partei esimees (hiljem SFV kantsler), kes püüdis parandada suhteid Ida-Euroopaga, eeskätt Ida-Saksamaaga, mida sel ajal juhtis Walter Ulbricht.

⁶³ Selleks ajaks oli Nõukogude Eestis ilmunud K. Ristikivi romaan „Imede saar” (1966), A. Mälgü romaan „Kevadine maa” (1965) ning K. Lepiku, B. Kangro ja A. Vihalemma napid luulekogud ajalehe Kodumaa väljaandel, kõik varustatud ideoloogiliselt õigete saatesõnadega (autoriks enamasti E. Sõgel). Sellega asi ka suurtes joontes piirdus kuni 1989. aastani.

⁶⁴ Mõlemad artiklid puudutavad Ristikivi romaani „Imede saar”, mis siis oli ilmunud vaid Lundis. Vt. J. Kross. Niccola Casarmana peeglimänguraamat. – Kodumaa 24.04.1966; Muusapoeet [Ain Kaalep]. Kirjanduslikke kihermeid. – Noorus 1966, nr. 9.

⁶⁵ Ilmar Malin (1924–1994), kunstnik ja esseist. Artikkel on „Kunstikiri Stockholmist”, Sirp ja Vasar, 22.07.1966.

⁶⁶ Kunstnik Rutt Tulving (sünd.1930) ja psühholoog, maailma tuntumaid mäluetadlasi Endel Tulving (sünd. 1927).

et siit saadet raamatupakid olid kohale jõudnud. Mul pole täpselt meeles, kuid ehk on nüüd vahepeal isegi veel raamatuid sulle tulnud peale su viimases kahes kirjas mainitute, või kui veel ei ole, siis tuleb. Ole hea ja teata kui on või kui tuleb, kuna nüüd on saadetud suuremal hulgal ja muidu läheb sassi; siis teata kohe täie autori nime ja tiitliga, et ma kindel oleks, mis oled kätte saanud. Kas minu poolt tellitud ajakirju (lingvistika, antropoloogia, science fiction) ei ole seni sulle tulnud? Ole hea ja vasta kiirelt ka selles osas, sest kui ei ole, siis tean peale hüpata, et miks ei ole saadet (või kindlaks teha, kas ehk on postis kaduma läinud). Mainid kirjas, et mõne raamatu kaanehind on päris kõrge, et kas mitte parem väiksemaid-odavamaid. Mõnda head raamatut aga odavas väljaandes ei ole ja pealegi saan ma raamatuid kaanehinnast tunduvalt odavamalt kätte, nii et ära muretse minu kulu- tuste pärast, mis on palju väiksemad kui raamatute kvaliteet ja kvantiteet näitavad. Just vastupidi: teata, mida sa veel tahad ja ma katsun saata. Pane mõned konkreetse autorid-tiitlid. Ja kui mõni su tuttav ka midagi tahab, siis las teatab see ka mulle, mida. Praegu mul on võimalik saata, võibolla mõne kuu pärast mul enam pole selleks aega ega võimalust. Mul on endal kindlam tunne, et sain nüüd sulle ka suurema portsu vastu saata, kuna vahepeal tükk aega sinult tuli raamatuid järjest, kuid minult ei tulnud. Kuid eks ma vist kord ütlesin, et vas lanksam komt, komt jurakas.⁶⁷

Nüüd vaatan su kirja üle, et kas on midagi vastata. Eestisse mittetulemisest kirjutasin sulle juba eelmisest kirjas, samuti ka vist sellest, et sain Torontos Okka ja Beekmaniga kokku.⁶⁸ Nüüd tagantjärele on küll kuradi kahju, et ma siiski rohkem ei pingutanud nii ajaliselt kui rahaliselt ja siiski ei katsunud tulla. Oleks olnud tulemiseks paras aeg, mehed Helsingis juba n.ö. vastas⁶⁹ (Grünthal kirjutas, et oli Ehiniga kokku seal puutunud, Laht muidugi ka, Kross kah), kelle käekõrval oleks hea olnud Tallinnas kaile astuda. Sel ajal olid olnud Tallinnas ka Vanemuise külalisetendused, eriti huvitav oli olnud Kaalepi iidamast-aadamast ja Kaalep ise kah etendusel. Viimasest kuulsin alles veidi aega tagasi kui new yorgis puutusin kokku oma lähedaste tuttavatega, kes olid sel ajal kodumaad külastand ja teatris käinud. Mu tuttav istus 23. mail Estonias teises reas Kaalepist käega katsumise kaugusel, üks iste eemal, ainult üks kena naine olla tema ja Kaalepi vahel istund. Mu need tuttavad new yorgist (ja Iliste, kes ka samal etendusel oli olnud) oli jooksnud lava taha kui etendus lõppes ja Kaalep lavale kutsuti, kuid ei olnud teda enam kätte saanud. Nad enne ei teandki, et see Kaalep on, kes nende kõrval istub, kui see olla püsti tõust ja aplausi vastu võtma lavale läinud. Võibolla Iliste sai hiljem Kaalepiga kokku, seda ma ei tea. Minu siitmandri tuttavaid ei olla Tartu lastud ja nad olid selle peale väga verised ja pahased, olla nendega paha nalja tehtud: alguses olla lubatud mingi väikse bussiga neid tartu sõidutada, siis teatatud, et bussi ei saa, kuid saavad taksoautoga, kuid siis olla iga kord hinda takso jaoks (mitte taksojuht, vaid inturisti ametnikud!!!) uuesti tõstetud, kuni lõpuks nõuti nende käest 125 dollarit ühe päevase Tartu sõidu eest! Sellepeale nad olid vastavad isikud pikalt saatnud. Neile jäi tunne, et takistused veeretati ette meelega. Iliste olla siiski koos vastava saatemeeskonnaga Tartu lastud. Sinu poolt Iliste ei teadnud ilmselt läbi astuda (ei tea, kas oleks lastudki?), kuna mul ei olnud aimu, et Iliste sel ajal kodumaale läheb, ta kuradi mats ei ole mulle üle aasta aja kirjutanud. Loodan, et Eestis käik nüüd ta oma vaikimisest ja letargiast üles äratas, sest mana jaoks ei ole ta peagu kaks aastat enam ridagi kirjutanud. Põdevat mingit hingelist kriisi, nagu teised mehed Rootsist mulle kirjutavad. Muide, ka need mu tuttavad, kellest juttu oli, ei teatanud mulle, et nad Eestisse sõidavad. Ka Keilandi⁷⁰ käest sain teate, et ta läheb Tartu (kas kohtasid teda – Malini vend⁷¹), kätte alles siis, kui ta juba Rootsist ära sõit oli. Iliste ei ütelnud isegi Grünthalile, et ka kavatseb Eestisse minna. See näitab sulle, kui ettevaatlikud kõik siin oma kodumaale sõiduga on, isegi mõistlikud inimesed teevad seda vaikuse katte all. Pärast räägitakse küll, kuid mitte kuigi

⁶⁷ Grabbi parafraaseerib Eestis levinud versiooni ütlusest „*Was langsam kommt, kommt sicher*”.

⁶⁸ Torontos oli Grabbi kohanud Vladimir Beekmanit ja Evald Okast.

⁶⁹ Helsingis toimus 18.–24. maini 1967. aastal Nõukogude Eesti kultuurinädal, millest saab hea ülevaate I. Grünthali artiklist „Nädal Helsingis” (Mana 1967, nr. 32).

⁷⁰ Harald Keiland (sünd. Malin, 1922–1997), arst ja kunstikoguja Rootsist. Tema reisist Eestisse vt. artikkel „Eesti – mu arm: reisikiri Tallinnast ja Tartust juunis 1967”. – Mana 1968, nr. 1 (33).

⁷¹ Ilmar Malin (1924–1994), Eesti kunstnik.

laialt, vaid headele tuttavatele. Nii et ei jää üle muud, kui pean ise ikka tulema (ja ka vaikuse katte all, et viisakast joonest kinni pidada). Ei taha aga sõitu enne ette võtta, kui on teada, et Tallinnast kaugemale, vähemalt Tartu, lastakse. Muidu sõida ja istu vaid Tallinnas, kuigi ka seal huvitav oleks, kuid augustikuul on vast see linn siiski tühi. Samuti ei saa ma tulla nende inturisti hindadega (16 dollarit isiku pealt päevas!). Sa kord ühes kirjas ütlesid, et kui ma oma rahadega Helsingini jõuan, siis sealt edasi saadaks teie poolt minu eest majanduslikult hoolt kanda. Sa muidugi ei saanud ennast selle all mõtelda (ja ma seda ei arvagi), kuid kas kuidagi annaks seda asja korraldada? Näiteks Lahe ja Beekmani kaudu? Kirjutasin neile mõlemile nädal aega tagasi ja ütlesin kirjades kaudselt seda, et kui Eestis mul kulutusi ei tule, siis saan tulla. Tuleksin muide koos naisega, kes pole ka ühtki pikemat reisi abiellumisest saadik saanud ja oleks julm teda sõidust ilma jätta. Ehk saab raha nii palju kokku, et saab aleksander puškiniga sõita, kus „emigrantidele” on kodumaa järgi tugev hinnaalandus. Tuleb odavam kui lennukiga ja meresõit on mõnus puhkus kah. See kõik on muidugi ilus mõtelda, aga kas ma sel aastal (või üldse...) praktilistel põhjustel nii kaugele jõuan, on muidugi iseasi. Oh kurat võtaks tervet seda Ameerikat ja muud maailma, kaugusi, rahapuudust, maailmapoliitikat ja üldse! Kogu selle sõidu värgi kohta veel niipalju, et ei tea, kas Iliste Tartus kirjameestega kokku ka sai, mulle ta niipea ei kirjuta, kuna sõimasin teda veidi ta laiskuse pärast mana osas. Aga ehk sai nüüd ergutust ja kirjutab, olla mu tuttavatele, kes ka Rootsis käisid, seda luband siiski teha. Kas Grünthal sel suvel Eestisse sõidab, seda ma ei tea. Pole võimatu ja loodan, et ta mulle siis ikka teatab ette, kuid igaks juhuks kirjutasin talle juba, et kui ta Tartu jõuab, siis otsigu sind kindlasti üles.

Kas mana 30 ja mana 31 on sinuni jõudnud? Neid sai veidi rahvale seal lugemiseks anda ja pole ju võimatu, et mõni kaasa tõi ja seda ka teistele lugemiseks annab. Kas su luulekogu ilmus või on ilumas? Kui see tuli ja kui sa hariliku postiga seda mulle pole juba teele pannud, siis ole hea ja pane õhupostiga. See on ju kerge raamat ja ei tohiks nii kallis tulla, ootan seda suurima huviga. Saada üks teine eksemplar ka, siin on teisigi tahtjaid. Mõnedel LR siiski käib ja nii et eks neid selle ametliku tellimisega ka siis mandrile jõua. Loodan, et said mulle ka Vetemaa pillimehe saata.⁷² Kord ilmus, ca aastat kaks tagasi, eesti ingliskeelne raamatukene eesti nõukogude kirjanduse kohta, kas seda veel kuskilt saada on?⁷³ Suumani Alveri portreest olen endiselt huvitat.⁷⁴

Soovin siis sulle ja perele ilusat suve! Mis puutub iivet negatiivselt mõjutavatesse pillidesse, siis neid saaks kaasa tuua, kui tulen. Oleks ma teadnud ette, et Keiland tartu sõidab, siis oleks ehk saand juba temaga saata. Aga, mees, mõtle ka eesti rahva juurdekasvu peale!

Palju tervisi, kirjuta,
Hellar

Publikatsioon on valminud sihtfinantseeritava teadusteema SF0030065s08 ja grandi ETF 9160 toel.



Sirje Olesk

(1954)

Lõpetanud Tartu ülikooli 1977. a. filoloogina. *Ph.D.* ja Eesti Kirjandusmuuseumi vanemteadur, tegele-
lenud eesti kirjandus- ja kultuurilooa ning Eesti-Soome kontaktidega. Varem Tunas publitseerinud
katkeid A. Adamsoni/M. Underi ning A. Orase kirjavahetustest.

⁷² Enn Vetemaa jutustus „Pillimees” oli ilmunud 1967. aastal Loomingu Raamatukogus.

⁷³ Vt. K. Kääri, H. Peep. A Glimpse into Soviet Estonian Literature, Tallinn, 1965.

⁷⁴ Aleksander Suumani sõejoonis Betti Alverist oli ilmunud Loomingu (1966, nr. 4).